

Tartalomáramlás és hozzáférés a szerzői jog „fogyasztói korszakában”

POGÁCSÁS ANETT*

„A legjelentősebb feladatot alighanem ezen a fronton az jelenti, hogy a »szellemi tulajdon« kifejezés a jövőben ne az »elnyomás és kizsákmányolás«, hanem az alkotótevékenység jótékony (megfelelő ellensúlyokkal történő) ösztönzésének szinonimája legyen.”¹

1. Létezik-e egyáltalán ‘fogyasztói korszak’?

A szerzői jogot ért „exponenciális sokk”, azaz az alkotás-tömegtermelés és a számba vehetetlenül gyakori műfelhasználások a szerzői jog szerepének egyre szélesebb körben történő megkérdőjelezéséhez vezettek. Mi szükség a szerzői jogra, ha rá tekintet nélkül is keletkeznek művek, és a jogosultak nagy része nem kíván élni jogaival? Mi szükség a szerzői jogra? Hiszen akadályozza a szabad tartalomáramlást. Mi szükség a szerzői jogra, ha a társadalom nagy része nem ismeri rendelkezéseit, és a jogsértő magatartást sem érzi elítélendőnek? Mi szükség szerzői jogra, ha a biztosított jogok nem, vagy nehezen érvényesíthetők?

Meggyőződésünk, hogy a szerzői jognak komoly, ám többrétű szerepe van a XXI. században is: hatása, lehetőségei és funkciója erősen differenciált az egyes területeken, és modernizáció nélkül valóban nem képes maradéktalanul és hatékonyan ellátni feladatát valamennyi, ernyője alá tartozó szegmensében. A valódi kérdés, hogy hogyan lehet képes a szerzői jog egyszerre biztosítani a művekhez, teljesítményekhez való hozzáférést és az alkotók, egyéb jogosultak védelmét a mai technológiai, társadalmi környezetben. A kettős alapfeladata közül jelen tanulmányban az előbbire koncentrálunk, még ha tudjuk is, hogy gyakorlati megvalósításuk során egymástól el nem választható részkérdésekről van szó.

A szerzői jogi szabályozás fokozatos differenciálódásával párhuzamosan a közönség oldalán olyan változás ment végbe, amely felborította a *status quót*. Míg hagyományosan a szerzői jog a jogosultak és a felhasználók közötti egyensúlyozás feladatát látta el végső soron a közönség érdekében, mára egyre inkább a jogosultak kizárólagos jogai és a hozzáférés közötti kibékíthetetlennek tűnő ellentét kerül a gondolkodás középpontjába.² A közösség kibontakozó ‘szabadságharcában’ mind a kizárólagos jogokkal rendelkező jogosultak, mind a művek létrejöttében, közönséghez közvetítésében közreműködő felhasználók és befektetők a közkinccs szélesedésének útjában állnak. A XXI. század ebben az értelemben a szerzői jog fogyasztói korszakává vált,

* Tudományos segédmunkatárs, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. E-mail: pogacsas.anett@jak.ppke.hu.

¹ Jedlik-terv. Nemzeti stratégia a szellemi tulajdon védelmére, 2013–2016. Budapest, 2013. augusztus. 98–99.

² Jane C. GINSBURG: Copyright in the digital environment: restoring the balance. 35(1) *Columbia Journal of Law & The Arts* (2011).

megváltozott igényekkel és lehetőségekkel. A legtöbben abban látják ennek a változásnak a fő okát, hogy a közönség – addig pusztán befogadóként viselkedő – tagjai „korábban csak az iparági szereplők kompetenciájába tartozó tartalompiaci feladat”³ ellátására is képessé váltak. A szerzői jogban hagyományosan „közönségnek” nevezett személyi kör maga is heterogénné vált, és sok tekintetben levetkőzte passzív jellegét. Ezzel párhuzamosan hozzácsapódtak új – nem mindig következetesen és világosan használt – elnevezések, pl. a „kultúrafogyasztó”, a „közösség vagy felhasználói közösség”, vagy egyszerűen csak a „fogyasztó” (közgazdasági, piaci vagy szociológiai értelemben,⁴ illetve aki nemcsak befogadó, de egyúttal termelő is).⁵

Ezt a korszakot nevezhetjük a szerzői jog fogyasztói korszakának, de a (vég)felhasználók korszakának, a kulturális piacok vagy a digitális technológiák korának is – az elnevezést (bár kifejező lehet) a korszak jellemzői töltik meg tartalommal. A gazdasági, technológiai, kulturális és szociális jellemzők közül témánk szempontjából nem csak a közönség fogalmának változása és összetetté válása emelendő ki. Meghatározó jelentőségű, hogy míg korábban a szerzői jog könnyedén tudta biztosítani az alkotók védelmével együtt a szélesebb körű hozzáférést is, mára a szerzői jognak olyan új megoldásokat kell támogatnia, amelyekkel kiváltható az az elv, amely szerint „a beruházási ösztönző [...] csak akkor lehet hatékony, ha az információ terjedését akadályozzuk”.⁶

2. A hozzáférés feletti kontroll metamorfózisa

A szerző szemszögéből, a szerzői jog működése oldaláról nézve, óriási a jelentősége annak az egyre szélesebb körben hallható vélekedésnek, amely szerint a modern közgazdaságtanban nincs helye a szerzőt valamennyi felhasználás után megillető díj alapelvének – már csak azért sem, mert a közönség számára alapvető szempont, hogy a szerzői jog ne tegye drágábbá és nehezebbé a művekhez, teljesítményekhez való hozzáférést. Az iparra koncentrált felfogással szemben a kreatív piac elmélete szerint a szerzői jogi rendszer növelni tudja a közönség és a felhasználók hozzáférést az összes szerzői alkotáshoz, igénybe véve a felhasználás engedélyezésének különböző, újszerű lehetőségeit.⁷ Ehhez valóban szükségesek az új vagyoni modellek, de a közönség és a jogosultak érdekeinek párhuzamos figyelembevételével.

³ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózái*. Budapest, Typotex, 2011. 12.

⁴ Bodó Balázs pl. a fájlcserélés kapcsán így fogalmaz: „A fogyasztó szó nem véletlenül szerepel a résztvevők azonosítására. A jelenség globális jellege lehetetlenné teszi, hogy a különböző lokális piacokon átívelő cserében részt vevőket bármiféle homogén szub- vagy ellenkulturális csoportként láthassuk. Az egyetlen jellemző, ami e sokféle résztvevőt összekapcsolja, a fájlcserélő hálózatok előnyben részesítése a fennálló piaci intézményrendszerrel szemben. A felhasználók tehát mint *fogyasztók* lépnek ki a helyi piaci rend keretei közül, s így az ellenállás terepe is mindenekelőtt gazdasági jellegű.” Uo., 263.

⁵ BODÓ Balázs: *Open-source kultúra. A szabadon hozzáférhető tudásra és a társas termelésre épülő társadalmi, gazdasági modellek múltja, jelene, jövője*. Budapest, Typotex, 2013, <https://goo.gl/zy2pK3>. 129.

⁶ SZALAI Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, l'Harmattan, 2013. 374.

⁷ Josef DREXL: In favor of a multi-track copyright system. In: C. DREYFUSS – Harry FIRST – Diane L. ZIMMERMANN (szerk.): *Working with the boundaries of intellectual property. Innovation policy for the knowledge society*. Oxford, Oxford University Press, 2010. 167.

2.1. A kontroll lehetősége és jelentősége

A joggyakorlat továbbra is tágan értelmezi a mű 'segítségével' növelt bevétel fogalmát, amelyet pl. az Európai Unió Bírósága (EUB) nyilvánosságához közvetítés jogával foglalkozó legfrissebb döntései – a korábbi gyakorlattal összhangban – is mutatnak.⁸ Így pl. televíziós műsoroknak egy rehabilitációs központ üzemeltetője által történő sugárzása is haszonszerzési jelleget ölthet, amennyiben az a pácienseinek gyógykezelése vagy az azt megelőző várakozási idő alatti szórakoztatására irányul, azaz olyan kiegészítő szolgáltatást jelent, amely ugyan nem egészségügyi jellegű, ám kedvezően hozzájárul az intézmény rangjához és vonzerejéhez, és ezáltal versenyelőnyt szerez neki. A nyilvánosságához közvetítés révén az intézmény vonzerejével és ily módon nagyobb fokú látogatottságával összefüggő gazdasági előnyhöz juthat.⁹ A haszonszerzési jelleg ugyan a „nyilvánosságához közvetítésnek” való minősítésnél nem feltétel,¹⁰ de hatással van a sugárzás címén esedékes díj meghatározására.¹¹ Ez pedig összhangban van a szellemi alkotást létrehozó személynek biztosított védelem alapvető céljával, „hiszen így egyszerre honorálható a már létrejött szellemi alkotás és ösztönözhető a befektetés jogi védelme útján a további alkotás. Mivel a szellemi alkotás piaci viszonyok között tud a legjobban hasznosulni (eljutni a közönségéhez), ily módon a közvetítő (felhasználó, hasznosító) személyek érdekeinek védelme is kulcsfontossággal bír.”¹² A szerzőnek biztosított vagyoni jog tehát azokban az esetekben hat ösztönzőleg a mű létrehozatalára, illetve a mű 'társadalmasítására', amikor az alkotó is számít a vagyoni hasznosíthatóságra, de ha ez a tényező hiányzik az alkotó oldalán, a tőle származtatott felhasználási jogra alapozott befektetések a mű társadalmasítását továbbra is segítik a biztosított vagyoni jog alapján.

Az általánosítás ugyanakkor itt is féligazsághoz vezet, csakúgy, mint a vagyoni jogok létét ért hasonló kritikák esetében. Gyakori vád, hogy a szerzőknek biztosított vagyoni jogok nem az alkotót, hanem 'csak' a befektetéseket védik, holott ma már a művek közönséghez közvetítése befektetések nélkül vagy csekély befektetés mellett is megtörténhet.¹³ Valóban, számos alkotás-

⁸ A következő joggyakorlatot az EUB C135/10. sz. *Società Consortile Fonografici (SCF) kontra Marco Del Corso* ügyben hozott ítélete törte meg, viszont ezt követően a *Reha Training* ügyben az EUB finomított álláspontján.

⁹ Az EUB C-117/15. sz. *Reha Training Gesellschaft für Sport- und Unfallrehabilitation mbH kontra Gesellschaft für musikalische Aufführungs- und mechanische Vervielfältigungsrechte (GEMA)* ügyben hozott ítélete 51., 63–64. pontok. L. még az EUB C-403/08. sz. *Football Association Premier League Ltd. és társai kontra QC Leisure és társai*, valamint a C-429/08 sz. *Karen Murphy kontra Media Protection Services Ltd.* egyesített ügyekben hozott ítélet 205. és 206. pontjait.

¹⁰ Vö. az EUB C607/11. sz. *ITV Broadcasting Ltd. és társai kontra TV Catch Up Ltd.* ügyben hozott ítélet 43. pontjával.

¹¹ Uo., 49. pont.

¹² GRAD-GYENGE Anikó: Búcsú a szellemi alkotások jogától. In: ANTALÓCZY Péter (szerk.): *Hagyomány és érték: állam- és jogtudományi tanulmányok a Károli Gáspár Református Egyetem fennállásának 20. évfordulójára*. Budapest, KRE ÁJK, 2013. 345–355.

¹³ Joost SMIERS – Marieke VAN SCHIJNDEL: *Imagine there is no copyright and no cultural conglomerates too. An essay*. Amsterdam, Institute of Network Cultures, 2009. 5. Az írás szakmai kritikáját I. MEZEI Péter: Elképzeltem: nem lenne jó. Kritikai észrevételek egy szerzői jogi abolitionista tanulmány kapcsán. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 412.

típus esetében a közönséghez történő eljuttatás egyszerűvé és közösségi jellegűvé vált, azonban ez messze nem mondható el valamennyi alkotásról, különösen, hogy egy mű potenciális elérhetősége és a közvetítők számának ugrásszerű megemelkedése nem jelenti azt, hogy ahhoz a közönség valóban hozzá is fér. A nyilvánosság új működési formái ezen okból nemcsak a valódi médiapluralizmus elérését,¹⁴ de a művek közönséghez történő közvetítését is egyszerre tették egyszerűbbé és problémásabbá.¹⁵

A szerzői jogra vonatkozó talán legsúlyosabb kritika szerint már önmagában az is elfogadhatatlan, hogy a művet az alkotó ‘munkája gyümölcsének’ tekinti, és erre alapozva rendelkezési, ellenőrzési igényt formál felette.¹⁶ A szerzői jogi törvény (Szt.) szerint a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére, ráadásul további korlát, hogy a felhasználásra főszabály szerint engedély – többnyire szigorú formai és tartalmi követelményeknek megfelelő – felhasználási szerződéssel szerezhető.¹⁷ Ez az ellenőrzési jog távolról sem korlátlan, a jogosultnak fenntartott, külső és belső korlátokkal alaposan leszűkített kontroll azonban egyre inkább a kritikák keresztútjében áll. Az ellenőrzés elvi lehetőségét is tagadók abból indulnak ki, hogy az egyszer már nyilvánosságra hozott művek terjedését gátló vagy akadályozó monopólium sem közgazdasági, sem erkölcsi alapon nem indokolható.

A kontroll alapjául szolgáló mű és szerző, illetve teljesítmény és annak nyújtója közötti kapcsolat sok esetben a befogadó vagy épp a jogosulti oldalra visszavezethető okokból eleve gyenge. Sokszor a közönség tekint senkihez nem köthető pusztán tartalomként az adott műre, teljesítményre, vagy ha köti is a jogosulthoz, annak rendelkezési jogát már nem tartja indokolhatónak, levezethetőnek az általa nyújtott egyéni, eredeti jellegű, kreatív teljesítményből. Gyakran maga a jogosult sem kíván kontrollt gyakorolni a mű/telesítmény felett, vagy a gyors és akadálymentes terjedés célkitűzése emelkedik felül a kontroll kínálta előnyökön, vagy egyszerűen nem érzi magához tartozónak a művet/telesítményt. Azt is láthatjuk, hogy sokszor a kontroll gyakorlásában vívott szélmalomharc vezet a kötődés feladásához.

A művek terjedésének, közönséghez való eljuttatásának kontroll alatt tartása pusztán technikai okokból is egyre kevésbé van a szerző kezében, különösen egyes műtípusok esetében.¹⁸ Maga a közös jogkezelés is ennek a tendenciának a végterméke, a tömeges felhasználásokra adott válaszreakció, ami ugyan egyrészt a szerző által gyakorolt engedélyezésből vezethető le, másrészt viszont épp e jogának erős korlátjaként is funkcionál, előtérbe helyezve a hozzáférés elvét.¹⁹

¹⁴ GOSZTONYI Gergely: *Az alternatív média helye a médiadiskurzusban. Az alternatív média története és a közösségi médiaszolgáltatók a hatályos magyar szabályozásban*. Budapest, Médiautományi Intézet, 2014. 2.

¹⁵ Ahogyan a „legdemokratikusabb médium”, az internet, lehetőséget nyújt a vélemények sokszínű megjelenítéséhez és az azokhoz való korlátlan hozzáféréshez is, ugyanakkor a tájékoztatás pluralizmusát és a tartalom sokszínűségét sem biztosítja automatikusan. A hozzáférés lehetőségének kérdéséről bővebben I. KOLTAY András: *A média tartalmi szabályozásának alkotmányossága az új magyar médiaszabályozásban*. *Médiakutató*, 2011/3.

¹⁶ Nicola SEARLE – Martin BRASSELL: *Economic approaches to intellectual property*. Oxford, Oxford University Press, 2016. 75.

¹⁷ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXIV. törvény, 16. § (1) bekezdés.

¹⁸ A funkcionális művek helyzete ebből a szempontból is sajátos: itt a terjedéshez fűződő érdek más megvilágításba kerül, és előtérbe helyeződnek a versenyjogi eszközök.

¹⁹ Vö. 382/B/1995. AB határozat.

2.2. A felhasználás-engedélyezés jogának jövője

Ugyan eredendően a technikai korszakváltás indította el a folyamatot, a hatására megváltozott gazdasági és társadalmi berendezkedés alapján a szakirodalomban egyre markánsabban jelennek meg azok a vélemények, amelyek a terjedés feletti ellenőrzés további szűkítését tartják szükségszerűnek, sőt, sokan annak egészen korlátozott formáját sem tartják elfogadhatónak.²⁰ Különösen az utóbbi évtized élte ki a rendelkezési jog és a művek, teljesítmények szabad áramlásának látszólag kibékíthetetlen harcát.²¹ Ez leginkább annak tudható be, hogy maga a felhasználás jelentéstartalma és jelentősége változott meg a szereplők számára. Míg a legelső időkben a mű érzékelhetővé tétele csak szűk kör számára volt lehetséges, és leginkább épp a műélvezet biztosítását szolgálta, mára a műélvezet legkülönfélébb formái szorosan összefonódnak szerzői jogi értelemben felhasználásnak minősülő cselekményekkel.²² Ráadásul a magánhasználat határai egészen elmosódtak és viszonylagossá váltak egy olyan korban, ahol a magánközlés a nyilvánosság szinte tetszőleges szelétét érheti el. Ebben a közegben különösen fontos az a posneri felismerés, hogy a másolás gazdaságtana nem azonos a szerzői jog gazdaságtanával,²³ még ha a digitális technológia előtérbe állítja is a szerzői jogi másolás, többszörözés fogalmát, „pontosabban annak megváltozott tartalmát, illetőleg – közgazdasági értelemben – közjószág jellegét”.²⁴ Egyrészt csökkentette a szerzői művek kínálatának előállításai és működési költségeit, másrészt a többszörözési felhasználások feletti kontroll lehetőségét és indokolhatóságát erodálta. Felerősítette viszont a mű nyilvánosságra hozatalakor (vagy később) szélesebb körű rendelkezési jog iránti igényt, ideértve a szerzői jogról történő lemondásra való igényt is (feszettegve a kontinentális és angolszász jogrendszer közötti – gyakorlati szempontból meglehetősen elmosódott²⁵ – határokat), és végső soron a többszörözéstől a terjesztés és a nyilvánossághoz közvetítés felé tolódik el a hangsúly.

A szerzői jog egyik célja ma is az, hogy gondoskodjon arról, hogy az eredeti jogosulttól a mű teljesen akkor se szakadjon el, ha jogátruházás történt.²⁶ A mai tömeges felhasználásra épülő

²⁰ Vö. pl. SMIERS – VAN SCHIJNDEL i. m. (13. lj.).

²¹ Brian FITZGERALD: Introductory remarks. In: Brian FITZGERALD – Benedict ATKINSON (szerk.): *Copyright future, copyright freedom. marking the 40 year anniversary of the commencement of Australia's Copyright Act 1968*. Sydney, Sydney University Press, 2011. 246.

²² „Today, to use digital information is to copy it.” Rasmus FLEISCHER: *The future of copyright*. 2008. <https://goo.gl/27IxOG>.

²³ William M. LANDES – Richard A. POSNER: An economic analysis of copyright law. 18(2) *Journal of Legal Studies* (1989).

²⁴ GRAD-GYENGE Anikó – SARKADY Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2014. 35.

²⁵ „A vagyoni jogok elidegeníthetőségének megengedése meglehetősen pragmatikusan is megközelíthető. Azért nem különösebben érdemes elvi, elméleti vita síkján megingathatatlan álláspontokat képviselni, mert a *copyright*, a dualista (a vagyoni jogok átruházását széles körben megengedő) és a monista (a vagyoni jogok élők közötti átruházását egyáltalán nem vagy csak kivételként megengedő) szerzői jogrendszerek akár földrajzilag is egymás mellett jól működve léteznek. Vagyis nem tudományos kérdés, hogy melyik rendszer az »értékesebb«. A művek/teljesítmények »vigan« vándorolnak anyagi vagy nem anyagi formában az egyes államok között, tekintet nélkül a szerzői jog rendszerint jogi, kulturális hagyományok megtartására építő megközelítésére.” GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagy-kommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 122.

²⁶ Például a jövőbeli, még ismeretlen felhasználási módok kapcsán.

környezet viszont a kontroll fenntartását nemcsak a felhasználás jellege, hanem a mű hordozójában megnyilvánuló változás miatt sem látja indokoltnak. A legtöbb esetben a műpéldányok teljesen azonos minőségben, tömegesen állíthatók elő, és még azon műtípusok esetében is, amelyek klasszikusan egy dologi műpéldányban testesülnek meg (pl. egy festmény), tendenciaváltozás figyelhető meg, hiszen ezek esetében is a digitált verzió veszi át a felhasználásokban az elsődleges szerepet (legalábbis, ami annak gyakoriságát illeti).²⁷

Felmerül a kérdés, hogy fenntartható-e az alapelv ebben a közegben. A Bizottság 2015. december 9-én kiadott közleményében a technológiasemleges álláspont mellett teszi le a voksát: „Egy szerzői jogi szempontból jól működő piac előfeltétele annak a lehetősége, hogy a jogtulajdonosok engedélyt adhassanak tartalmaik felhasználására, beleértve az online terjesztett tartalmat is.”²⁸ Ez persze a képletnek csak az egyik oldala, a Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy a kontroll léte nem a hozzáférést hivatott akadályozni. Ennek megfelelően a szerzői jog születésétől kezdve fokozatosan egyre több korlát és kivétel került megfogalmazásra az engedélyezési jogra vonatkozóan (is). Ezt a folyamatot a szakirodalom egyik része úgy ítéli meg, hogy „a közelmúlt [...] nem a szerzői jog bővüléséről, épp ellenkezőleg, a kizárólagos jogok észszerű korlátok közé tereléséről szólt.”²⁹ Mások arra következtetnek, hogy a kreatív tartalmak (a szabályozásra már önmagában veszélyeket rejtő) végtelen fajtagazdagságával és egyre színesebb összetételével együtt maga a szerzői jog is egyre bővül, és a társadalom ez ellen a „törtetlen bővülés”³⁰ ellen lép fel.

Egy szerzői mű nyilvánosságra hozatala mindig is jelentős lépésnek számított mind a jogosult, mind a közönség szempontjából nézve: ezzel válik az információs közkinccs részévé, ezzel kerül be a kulturális tartalmak áramlásába. A nyilvánosságra hozatal önmagában a mű egyfajta ‘elengedését’ jelenti, hiszen ekkor nyílik meg jó néhány szabad felhasználás lehetősége, a felhasználásukra törvényi engedélyek, díjigényre szorítások mellett is lehetőség nyílik, és a jogszerűtlen felhasználások esélye is nagyban növekszik (különösen, hogy a szerzőt megillető „jogok – éppen anyagtalannal jellegük, sérülékenységük miatt – egyre nehezebben védhetők”).³¹ Hagyományosan az, hogy az eredeti jogosult a felhasználás láncreakciójának az elindítója, és a törvény által biztosított lehetőségeken túl ő a felhasználási engedély forrása, „az alapja a szerző arányos részesedésének a mű gazdasági hasznosításából”.³² Ez kezdetben a szövegek másolásának enge-

²⁷ L. a könyvtárak, múzeumok megváltozott szerepkörét, a digitális környezethez való alkalmazkodásukat, pl. virtuális séták, online galériák, e-haszonkölcsönzés stb. Ahogyan Bernd Justin Jütte látja ezt a tendenciát: „move from property of goods to property of intellectual effort.” Bernd Justin JÜTTE: The beginning of a (happy?) relationship: copyright and freedom of expression in Europe. 38(1) *European Intellectual Property Review* (2016).

²⁸ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: *A korszerű, európaibb szerzői jogi keret felé*. Brüsszel, 2015. 12. 09. COM (2015) 626 final.

²⁹ BÉKÉS Gergely: A szoftverek szerzői jogi védelme a gyakorlatban. In: LEGEZA Dénes (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati kérdései*. Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulója alkalmából. Budapest, SZTNH, 2014. 150.

³⁰ BODÓ i. m. (3. lj.) 298.

³¹ F. TÓTH Tibor: Új feladatok, új védelmi technikák a szerzői jogban. Beszélgetés Gyertyánfy Péterrel, a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatójával. *Magyar Tudomány*, 1993/10. 1276.

³² GYERTYÁNFY i. m. (25. lj.) 148.

délyezését jelentette, ahogyan azonban egyre több műalkotás nyert gazdasági jelentőséget, az engedélyezés joga kiterjedtté vált, a szövegek másolásától eljutott valamennyi szerzői mű valamennyi felhasználásáig.³³ Úgy tűnik azonban, hogy egyre több területen a mű gazdasági hasznosítása a hagyományos módszerektől eltérő módon válhat hatékonyabbá, és ezzel együtt az eredeti jogosult engedélyezési joga veszít erejéből.

A szerzői vagyoni jognak tehát továbbra is fontos célja, hogy biztosítsa az alkotónak a műve felhasználásából keletkezett részesedést. Ez bizonyos területeken a hagyományos engedélyezési láncolattal működőképes, a jogalkotó feladata viszont azoknak a hagyományostól eltérő területeknek a feltérképezése, ahol az engedélyezési jog további szűkítése indokolt. Ennek módszere is differenciáltan kell hogy kidolgozásra kerüljön, hiszen egyes esetekben és egyes felhasználási módokra nézve a törvényi engedélyek bővítése lehet megoldás, de az engedélyezési láncolat felhasználási szerződéssel történő egybefűzése kapcsán is modernizálásra van szükség. A modernizálás kapcsán – a hozzáférést mindenek fölé helyező közönség érdekeinek figyelembevételén túl – két fontos szempont igényel kiemelését.

Egyrészt az engedélyezés jogának szűkítése könnyen csúszós lejtőre terelődhet, azaz olyan felhasználási módok vonatkozásában is felmerülhet, amelyek esetében már nem indokolt a kizárólagos jog korlátozása. Így például a paródia vagy a felhasználók által előállított tartalmak kapcsán a transzformatív felhasználások az átdolgozás jogának szűkítését vetették fel, ennek az indokoltsága azonban valódi alátámasztást igényel. Ez a folyamat ráadásul könnyen 'magával ránthatja' a szerzői személyhez fűződő jogokat is, így az integritás védelméhez való jogot. Találunk olyan felvetéseket, amelyek szerint a személyhez fűződő jogok a 'progresszív alkotómunka' gátját jelentenék, ez azonban erősen vitatható.³⁴

Másrészt a többszörözésről a terjesztésre átkerült figyelem a terjesztésbe befektetők érdekeit is reflektorfénybe vonta. A Bizottság arra hívja fel a figyelmet, hogy „a különböző, a terjesztés egymással egyenértékű formáival foglalkozó piaci szereplők nem indulnak egyenlő esélyekkel.” Az online platformok felelőssége kapcsán alkalmazott differenciálás egyre inkább vitatottá válik, és kérdéses, hogy a szerzői jog szerepének betöltéséhez indokolt-e ez a markáns különbségtétel.³⁵ Ahogyan Gyertyánfy Péter írja: hosszú távon optimisták lehetünk a szerzők és azok műveinek terjesztésébe befektetők jogait illetően.³⁶ A korábban professzionális közvetítők nélkül elképzelhetetlen terjesztés mára egészen új formákat öltött,³⁷ és a befektetések is az új struktúrákat keresik.

Az engedélyezés jogának tartalma tehát az egyik legkomolyabb átalakulás előtt álló részterület: miközben az eredeti jogosult kontrolljának fenntartása mint főszabály továbbra is indokolható, e jog belső és külső korlátai fokozatosan igazítják: a valamennyi felhasználási módtól is

³³ „A very condensed version of copyright history could look like this: texts (1800), works (1900), tools (2000).” FLEISCHER i. m. (22. lj.).

³⁴ Vö. MEZEI i. m. (13. lj.) 413.

³⁵ Az amerikai joggyakorlat is kitart a tárhelyszolgáltatók „safe harbour” helyzete mellett. Vö. újabban Capitol Records, LLC v. Vimeo, LLC, No. 14-1048 (2d Cir. 2016).

³⁶ Interjú Gyertyánfy Péterrel, az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület főigazgatójával. <https://goo.gl/r3SB5n>.

³⁷ BENÁRD Aurél: A szocialista szerzői jog alapvető kérdései. *Magyar Jog*, 1960/6.

elmozdulás várható, és az egyedi engedélyezés is egyre kevésbé tartható. Hangsúlyozzuk azonban, hogy az engedélyezési jog drasztikus szűkítésének igénye nem járhat együtt a jogosultak részletetésének elmaradásával.

3. A hozzáférés biztosítása

A szerzői jog angolszász és kontinentális megközelítése bár eltérő, mindkettőben kiemelt cél a hozzáférés biztosítása, sőt a felhasználás ösztönzése.³⁸ Önmagában a szerzőnek biztosított kizárólagos jog ugyanis nem hivatott megakadályozni a művekhez történő hozzáférést. Lévéen viszont, hogy a szerzői jog – eszközrendszeré révén – a hozzáférést szabályozza, a hozzáférés olyan feltételrendszerét határozza meg, amelyet az esetek egy részében már nemcsak a felhasználók, de a közönség is akadályként értékel. A szerzőnek biztosított kizárólagos jog a mű hasznosítását és felhasználását a szerzőnek tartja fenn,³⁹ azzal, hogy amikor ez a hozzáférés elé aránytalan akadályokat gördít, a jogalkotó (és a jogalkalmazó) a külső és belső korlátok segítségével alakítja ki az egyensúlyt.⁴⁰ Ez a terület egyre bonyolultabbá válásával és a hozzáférés technikai és társadalmi jelentéstartalmának megváltozásával új módszereket igényel. Tekintsük át, milyen tényezőknek tudható be, hogy ennek elérése egyre összetettebb feladatnak bizonyul!

3.1. A szerzői jog hatásának átalakulása

Akár elfogadjuk a valamennyi műre és kapcsolódó jogi teljesítményre kiterjedő szerzői jogi védelem erkölcsi és gazdasági indokoltságát, akár vitatjuk a szövegek másolása szabályozásán túlmutató szerzői jog megalapozottságát, kétségtelen, hogy a szerzői jog mára szinte mindenhol jelen van. A „kulturális tömegtermelés” és a „tömeges kultúrafogyasztás” korában a technológiai és társadalmi változások elhomályosították a szerzői jog fókuszpontját. A digitális technika a nyomtatott művek piaci helyzetére reagáló és ezzel együtt az alkotók eszmei és vagyoni elismerését megalapozó szerzői jog hatását automatikusan átalakította. A dologi műpéldány terjesztésének a hozzáférést is segítő módon történő szabályozására kidolgozott, a Gutenberg-galaxisban jól működő képlet a digitális univerzum törvényszerűségei között másként viselkedik.

A digitális tömegtermelés világában a védelemmel drágított műélvezet hosszú távú kompenzációja nem rajzolódik ki a közönség számára. A művek egyszerű terjedése technikailag megoldható, a terjesztést szabályozó szerzői jog így egy csapásra a hozzáférés időlegesen sem elfogadható akadályává lépett elő. Különösen egyes műfajok esetében bárki könnyedén válhat al-

³⁸ A szerzői jog „minimum ráutaló magatartással” felhasználásra ösztönöz. MEZEI i. m. (13. lj.) 412.

³⁹ „A vagyoni jog olyan átfogó, kizárólagos (abszolút) jogosultság, amely a mű minden ismert és még ismeretlen, jövőbeli hasznosítását a szerzőnek tartja fenn (>pozitív< felhasználási jog) és (negatív nézve) a mű felhasználásából mindenki mást kizár.” GYERTYÁNFY i. m. (25. lj.) 148.

⁴⁰ „There are situations, nevertheless, in which strict enforcement of this monopoly would inhibit the very ‘Progress of Science and useful Arts’ that copyright is intended to promote.” Sony Corp. v. Universal City Studios 464 US 417 (1984).

kotóvá, a digitális technika az alkotás értékét is lefokozta bizonyos értelemben, a (vagyoni, de sokszor az eszmei) elismerés indokoltságát is elvitatva. A digitális közeg a művek létrehozásának és terjesztésének (pontosabban nyilvánosságához közvetítésének) 'önműködő', szerzői jog nélkül is viruló kulturális terepének tűnik. A kulturális tömegtermelés mögött a legtöbben nem látják a szerzői jog szerepét (sokan nem is tudunk róla), így a – különösen a műélvezethez szükséges – felhasználások szabályozását a digitális világ feszült ellenállása kíséri, abban pusztán a hozzáférés gátját látva.⁴¹

3.1.1. Digitális műpéldány

A szerzői jog digitális világra gyakorolt hatásának eltérő voltát jól mutatják a szabályok dologi és digitális műpéldányokra való alkalmazásának különbségei. A technológiasemleges szabályokat egyesek épp a szerzői jog terjeszkedéseként fogják fel: ezen álláspont szerint „a jogosultak ellenőrzési képessége radikálisan kibővült az online világban”,⁴² mégpedig annak köszönhetően, hogy a 'print világból' ismert szabad felhasználások hiánya a szerző kontrollját a közvetítőkön túl a végfelhasználókra, a közönségre is kiterjeszti.⁴³ Mára azonban számos szabad felhasználás alkalmazható a digitális műpéldányok esetében is, és az Irányelv-javaslat által bevezetni kívánt új szabad felhasználási esetkörök, azaz a kivételek és korlátozások digitális és határokon átnyúló környezetre való igazítására irányuló intézkedések is ezt mutatják.⁴⁴

Azt is látnunk kell ugyanakkor, hogy a technológiasemlegesség nem differenciálatlanságot jelent: miközben a szerzői jog az online világban is igyekszik fenntartani a műpéldány érzékelhetővé tételének engedélyezését a szerző számára, arra is tekintettel kell legyen, hogy mind az érzékelhetővé tétel, mind a végfelhasználók felhasználási cselekményeinek jelentősége és jellege markánsan eltérő ebben a közegben. Ez a tény mind a jogosultak, mind a közvetítők, mind a fogyasztók jogaira erősen kihatott. Vitathatatlan, hogy korábban a digitális műpéldányokra valóban nem terjedt ki a szerzői jog, hiszen nem létezett ilyen műpéldány. Viszont azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a digitális műpéldányok jellege maguknak a végfelhasználói,

⁴¹ FLEISCHER i. m. (22. lj.).

⁴² BODÓ Balázs: *Válasz Dr. Faludi Gábor és dr. Magyar Gábor Bodó Balázs Szükség törvényt bont című doktori disszertációjára adott opponensi véleményeire*. Budapest, 2010. november 11., <http://goo.gl/qQ0Fgu>. 4–5.

⁴³ „Az online világ leképezése a szerzői jog rendszerében oly módon történt, hogy a jogosultnak kizárólagos jogai keletkeztek olyan területeken is, melyekre korábban nem vonatkozott a szerzői jog. A legfontosabb terület ezek közül a kereskedelem, a disztribúció területe. A print világban a jogosult engedélyezési joga megállt a kiadó által legyártott példányoknál, s nem terjedt ki arra, hogy a kis- és nagykereskedő hogyan, mikor, milyen formában, milyen eszközökkel, milyen kontextusban értékesíti az olvasónak a könyvet. Az elektronikus média világában is megmaradt a fogyasztóval, nézővel kapcsolatban álló utolsó láncszem szabadsága a tekintetben, hogy a megszerzett alkotásokért kifizetett díjakat milyen üzleti modell segítségével reméli kitermelni a piacról. Ez a szabadság az online világban egyszerűen mindenkorra véget ért. [...] A digitális másolásvédelmi eljárásokkal ez a kontroll a közvetítőkön túl a végfelhasználókra, fogyasztókra is kiterjed, és áll útjába olyan felhasználásoknak is, melyek korábban például a szabad felhasználások körébe tartoztak.” Uo.

⁴⁴ Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról. Brüsszel, 2016. 09. 14. COM (2016) 593 (a továbbiakban: Irányelv-javaslat) II. Cím.

fogyasztói felhasználásoknak a jelentőségét is megváltoztatta. A közvetítő fogalma relativizálódott és heterogénné vált, a magánfelhasználás határai elmosódtak, jellege alapvetően megváltozott.

A digitális műpéldányok a jelek szerint éppen a jogosultak kizárólagos engedélyezési jogának erősödő korlátozását hozzák magukkal (l. a kötelező közös jogkezelés, a díjigényre szorítások rendszerét, utóbbi kapcsán az e-haszonkölcsönzés formálódó jogát),⁴⁵ hiszen természetük-nél fogva képesek a hozzáférést egyszerűbbé tenni. Az is vitathatatlan, hogy a végfelhasználók is képessé váltak az értéklánca történő aktív bekapcsolódásra. A szerzői jog feladata, hogy ebben az új közegben kihasználja a digitális műpéldányok hozzáférést könnyítő jellegét, ám ezzel együtt továbbra is biztosítsa a jogosultak vagyoni és eszmei elismeréséhez való jogot.

3.1.2. Érzékelhetővé tétel

A hozzáférés szabályozása mint a szerzői jog születésekor kialakult módszer a mű érzékelhetővé tétele engedélyezésének a szerző kezébe helyezésével kezdődött. Az érzékelhetővé tételre azóta számos új módon nyílik lehetőség, a többszörözés szerzői engedélyezésének számos korlátja alakult ki, és a szerzői jog egyre kevésbé a másolás szerzői ellenőrzéséről szól. Egyrészt a hangsúly a terjesztésre és a nyilvánossághoz közvetítésre került, másrészt mára az „engedély nélküli” érzékelhetővé tétel távolról sem mindig jelent az eredeti jogosultra nézve ‘kártékony’ cselekedetet.⁴⁶ Ám míg háromszáz évvel ezelőtt az érzékelhetővé tétel engedélyezéséhez rögzített vagyoni ellentételezés meg is oldotta a művek rendezett felhasználását és valamennyi érdekelt igényének kielégíthetőségét, mára ez nem ilyen egyszerű.

A szerzői jogi szabályozás a művek alkotóinak, a teljesítmények létrehozóinak nyújtott elismerés biztosítása során ma is rengeteg energiát fektet a hozzáférés szabályozásába, egyrészt az alkotónak emberi jogi alapon fenntartott rendelkezési jog alapján, másrészt a kontrollhoz kötött vagyoni ellentételezés hagyományos gazdasági megfontolásából. Ám a rendkívül differenciálttá vált XXI. századi kulturális piacon magának az eredeti jogosultnak sem mereven szabályozott, így szükségszerűen lelassuló érzékelhetővé tétel áll érdekében.⁴⁷ Ez nemcsak új, a széles körű hozzáférést is ösztönző vagyoni modellek alkalmazására sarkallja az eredeti jogosultakat és a befektetőket, de az érzékelhetővé tétel engedélyezése láthatóan (a saját és a közönség érdekeit egyszerre szolgáló hozzáférés jegyében) egyre inkább kikerül a kezeik közül. Egy olyan közegben, ahol a művek egyszerűen és gyorsan érzékelhetővé válhatnak (és a mai technikai lehetőségek már maguk is ösztönzőként funkcionálnak), az érzékelhetővé tétel feltételrendszerének túlszabályozása kontraproduktívnak bizonyul.

⁴⁵ L. a C174/15. sz. Vereniging Openbare Bibliotheken kontra Stichting Leenrecht ügyben 2016. november 10-én hozott ítéletet.

⁴⁶ Shyamkrishna BALGANESH: The obligatory structure of copyright law: unbundling the wrong of copying. 125(7) *Harvard Law Review* (2012).

⁴⁷ Marcella FAVALE: The right of access in digital copyright: right of the owner or right of the user? 15(1) *The Journal of World Intellectual Property* (2012).

3.2. A hozzáférés új jelentéstartalma

A szerzői jog egyre gyakrabban kapja meg a nyilvánosság működése és a hozzáférés akadályának bélyegét, holott viszonyuk távolról sem ellenséges. A hozzáférést valóban akadályozó 'mellékhatások' miatt, illetve az ezek nélkül is megfogalmazódó vádak fogalmi változásoknak és interpretációs különbségeknek is betudhatók. A 'hozzáférés' többféle jelentése gyakran kerül összehasonlásra, és az egyes esetkörök jelentéstartalma is eltérő módon kerülhet értelmezésre, ami semmiképp nincs jó hatással a szerzői jog jövőjéről zajló párbeszédre.

Az első értelemben az ötletekhez, a műben foglalt eszmékhez, gondolatokhoz való hozzáféréstől van szó. A „tudáshoz való hozzáférés” ilyenkor az archívumokhoz, adatbankokhoz, a szerzői művekhez, valamint a tudományos és technológiai tudás kifejeződéseihez való hozzáférést jelenti.⁴⁸ A második értelemben a 'tudás forrásává válás' lehetővé tételét takarja, azaz a hozzáférés ilyenkor – a véleménynyilvánítás jogával szoros összefüggésben – a kulturális áramlás és tudományos diskurzus sodrába és alakításába való bekapcsolódás lehetőségét jelenti. Ennek kiegészítéseként a harmadik összetevője az alkotás, áramlás és szabályozás folyamataihoz és intézményeihez való hozzáférés.⁴⁹ Negyedikként hozzávehetjük a hatásos műszaki intézkedés védelmének azt a hatását, hogy nemcsak a többszörözést, hanem a mű elérhetőségét, érzékelését is gátolja, akár olyan esetekben is, amelyekre az Infosoc irányelv igényt biztosít a szabad felhasználás megvalósítására. (Erre a problémára az Szjt. 95/A. §-a ugyan igyekszik némi megoldást kínálni azzal, hogy kivételesen lehetővé teszi egyes szabad felhasználási kivételek érvényesülését a jogosultak által használt hatásos műszaki intézkedések ellenére.)⁵⁰

E jelentéstartalmak közül a szerzői jog hagyományosan az elsőre koncentrál. A szabályozás és a joggyakorlat a kezdetektől kínosan ügyel arra, hogy a szerzői jog ötlet monopolizálására nem szolgálhat,⁵¹ így a gondolat, eszme helyett a kifejezés védelmének rögzítésén túl számos korlát és kivétel megalkotását ezen elv gyakorlati teljesíthetősége vezérelte. Ezt a feladatot a szerzői jog – még ha időnként megpróbálják is „diszfunkcionálisan, jogrendszeri rendeltetésétől idegen módon” alkalmazni, „például a közérdek és a közbiztonság szempontjából nélkülözhe-

⁴⁸ Sara BANNERMAN: *International copyright and access to knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016. 10.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról (Infosoc irányelv) 6. cikk (4) bekezdése alapján.

⁵¹ Még az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény 27. § (2) b) pontjára hivatkozva az Szjt.-be illesztett rendelkezés (15/A. § A szerzői jogi védelem alatt álló mű közérdekű adatként vagy közérdekből nyilvános adatként való megismerésére irányuló igényt a szerző személyhez fűződő jogainak védelme érdekében az adatot kezelő közfeladatot ellátó szerv az adatigénylő által kívánt forma és mód helyett – az adatigénylés teljesítésére rendelkezésre álló határidőben – a mű közérdekű adatot vagy közérdekből nyilvános adatot tartalmazó részei megtekintésének lehetővé tételével is teljesítheti.) ellenére *sem*, hiszen a *személyhez fűződő jogokra hivatkozással a legkevésbé akadályozható közérdekű adatok megismerése*. Vö. SZJSZT 12/14. – Hatóság vállalkozási szerződése alapján készült tanulmányok harmadik személyek számára való hozzáférhetősége c. szakvéleménnyel; és ÍH 2016. 105.: „II. A szerzői jogi törvény a közérdekű adat megismerését nem zárja ki, csak annak felhasználásával kapcsolatban állapít meg feltételeket.”

retlen információ illegitim indokból és célból történő visszatartására”⁵² – a belső és (az idővel fokozatosan belsővé alakuló) külső korlátok segítségével hatékonyan el tudja látni. Ez azonban a XXI. században a hozzáférés ugyan fontos, de csupán egyik szeletét jelenti. Egyrészt a hozzáférés első, legalapvetőbb értelmén belül határozott jelentéstartam- és értelmezésváltozás következett be, másrészt a hozzáférést egyre kevésbé lehet tágabb jelentésrétegei nélkül vizsgálni.

3.2.1. *A megismerhetőségtől a „szabadon elérhetőségig”*

A hozzáférés – különösen annak köznapri értelemben vett jelentése – többé nem azonosítható az információkat (is) tartalmazó művek, teljesítmények megismerhetőségének lehetőségével – mára ennél jóval tágabb jelentéstartalommal bír. Egyfelől a műben foglalt „tudáshoz való hozzáférés” alatt egyre inkább a szerzői művek, kapcsolódó jogi teljesítmények engedélykérés és díjfizetés nélküli „elérhetőségét” érti a közönség egy része, azaz az ingyenes és azonnali műélvezetet. Így az információhoz jutás akadályaként élik meg azt is, ha a felhasználás vagy a műélvezet a szerzői jogi jogosult vagyoni és személyhez fűződő jogaira tekintettel kell történnjen.

Másfelől azzal, hogy a műben foglalt tudásról a hangsúly magára a műre került át, a hozzáférés jegyében már nemcsak a műélvezetet lehetővé tevő felhasználásokra, hanem ennél szélesebb körű felhasználási lehetőségre is igény keletkezett. A rendkívül színes képet mutató közönség tekintélyes része számára az egyszerű műélvezeten túl már a szerzői jogra is tekintet nélkül megvalósuló felhasználások jelentik a digitális mindennapokat. Ugyanakkor a közönség mint végfelhasználó még akkor sem említhető egy lapon a ‘nagyfelhasználókkal’, a kulturális ipar profittermelő közvetítőivel és aggregátoraiival, ha sokszor – szerzői jogi értelemben – maga is hasonló tevékenységet végez (pl. átdolgoz, nyilvánosságához közvetít), a pusztán műélvezetnél azonban gyakorta jóval aktívabb szerepet tölt be. Bizonyos esetekben tehát a felhasználás

- magától a műélvezettől technikailag sem választható el (pl. a szoftver esetében a legalapvetőbb felhasználások, így a többszörözést megvalósító futtatás);
- technikailag ugyan elválasztható a műélvezettől, ám annak minél szabadabb megvalósulásához szükséges (többnyire többszörözési és nyilvánosságához közvetítési magatartások);
- a mű kreatív továbbéléséhez, újabb alkotáshoz szükséges (főként az átdolgozás).

Az első esetkörre eddig megalkotott speciális szabályokról már esett szó, ezen túl, valamint a második és a harmadik csoportba tartozó felhasználások kapcsán azonban a hozzáférésnek a szerzők jogaira is tekintettel lévő minél teljesebb körű biztosítása nem fekete-fehér kérdés. A szerzői jog legalapvetőbb céljai között szereplő, a hozzáférés minél gördülékenyebb biztosítására vonatkozó törekvés ugyanis önállóan nem értelmezhető, hanem az „erős jogok, könnyű hozzáférés”⁵³ jellegére fűzhető fel. Ez a következő két okból is különösen nehéz feladat.

⁵² Id. FICSOR Mihály: Előszó. In: GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. HVG-ORAC, Budapest, 2010. 11.

⁵³ A kifejezést I. az Európai Műsorsugárzók Uniója által kiadott elemzésben: *EBU Copyright White Paper. Modern copyright for digital media Legal analysis and EBU proposals*. 2010. március, <https://goo.gl/VUKdoA>.

i) A lehető legtágabb értelemben vett „digitális tartalom” részeként áramló, szerzői jogi védelem alatt álló művek és teljesítmények megkülönböztetett kezelésére a közönség és a felhasználók egyre kevésbé fogékonyak. Az „információhoz való hozzájutás” alatt bitekhez való hozzájutást értenek, amelyek lehetnek ugyan filmek, versek, fotók, zenék, szoftverek stb. alkotóelemei, ugyanúgy bitek maradnak. A konvergencia még inkább felerősíti ennek hatását. „A digitális társadalomban minden mindennel össze van kapcsolva. Nem függhetünk attól hosszú távon, hogy meg tudunk-e különböztetni egy bitfolyamot egy másiktól, hogy eldönthesük, milyen szabályok érvényesek rájuk.”⁵⁴ Márpedig ez a homogén módon kezelt tartalom rendkívül sokszínű mind kulturális, mind közgazdasági, és így szükségszerűen jogi értelemben is. A védelem erőssége és a hozzáférés könnyősége változók a digitális képzetben is.

A digitális tartalom homogén kezelését jól mutatja az egyre gyakrabban használt „szabadon elérhető” kifejezés is. A közönség, a felhasználók nagy része számára a – jogszerűen avagy jogosulatlanul⁵⁵ – lehívásra nyilvánossághoz közvetített mű egyet jelent azzal, hogy azt „szabadon elérhető”⁵⁶ tartalomként engedélykérés nélkül és ingyenesen felhasználhatja.⁵⁷ Ugyanakkor messze nem minden „fizikai értelemben szabadon elérhető” tartalom használható fel szabadon. A szerzői jog határozott célja, hogy minél több mű és teljesítmény váljon minél egyszerűbben hozzáférhetővé, azonban a szerző védelmét biztosító korlátoktól teljesen szabad hozzáférést *univerzálisan* biztosító megoldás nehezen képzelhető el.

ii) A másik nehezítő körülmény a következőképp foglалható össze. A szerzői jog deklarált célja és az ennek kibontását szolgáló eszközök a digitális tartalmakhoz való általános hozzáférés biztosítását hosszú távon szolgálják (minél több alkotás, teljesítmény létrehozásának ösztönzésével, így – a kínálat bővítésével – a hozzáférhető művek számának növelését segítve), rövid távon viszont a célhoz kötött hozzáférés biztosítására való törekvés jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a szerzői jog az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás⁵⁸ érdekében fogalmaz meg a jogosult kizárólagos jogával szemben korlátokat és kivételeket.⁵⁹

⁵⁴ Eben MOGLEN: *Diadalmas anarchizmus: szabad szoftver és a szerzői jog halála*. 1999. <https://goo.gl/RcxDRC>.

⁵⁵ A jogellenes forrásból történő többszörözésre nézve egyértelmű a joggyakorlat a forrás jogellenességének hatását illetően, l. különösen az SZJSZT 17/2006. – *A jogellenes forrásból történő másolás kérdése* c. szakvéleményét, valamint az EUB C-435/12. sz. *ACI Adam BV és társai kontra Stichting de Thuiskopie és társa* ügyben hozott ítéletét. A forrás jogellenességének megítélése az ACI Adam, Svensson és Best Water ügyekben egyaránt nem egyértelmű továbbá jelentősége és hatása a nyilvánossághoz közvetítés jelentéstartalmának eltérő megítélése okán is eltérő.

⁵⁶ L. pl. SZJSZT 8/2012. – Turisztikai honlap tartalmának szerzői jogi védelme; BH2009. 232. I. A nem ingyenes – a nem szabad felhasználás körébe tartozó – számítógépes programnak az interneten elérhető ún. „kalózszoftverekről” – emelt díjas SMS-ek fejében – történő letöltése nem tekinthető jogszerű felhasználásnak, hanem olyan többszörözés, ami a jogtulajdonosnak vagyoni hátrányt okozva a szerzői jogok megsértése bűncselekményét valósítja meg.

⁵⁷ Az SZJSZT 04/2015. – Gyűjteményes műnek minősülő kiadványok összehasonlító vizsgálata c. ügyben a védő által feltett azon kérdés, hogy „A tárgyban kiadott művek szerzői honnan szerzik be az adatokat, fényképeket, illusztrációkat stb.”, jól mutatja, hogy a jog- és ténykérdések közötti különbségre nemcsak a közönség nem fogékony.

⁵⁸ Sztj., Preambulum.

⁵⁹ Ebből fakad az Sztj. 33. § (3) bekezdésében foglalt célhoz kötöttség elve is.

Nem véletlen, hogy a digitális korszak egyúttal információs társadalomként, illetve tudás-gazdaságként is ismert – az információ, annak előállítása és feldolgozása mára központi szerepet tölt be.⁶⁰ Az információs jogok megerősödését az információs szabadság egyre szélesebb értelmezése kíséri,⁶¹ és nem vitás, hogy az információhoz való hozzájutást a szerzői jog sem akadályozhatja.⁶² E külső korlát számos eleme vált már belső korláttá, amelyek közül különösen az információs szabadság érvényre juttatását segítő szabad felhasználási esetek emelhetők ki.⁶³ Az egyre erősödő ‘szabadságharc’ zászlajára azonban már nemcsak az információ megismerhetősége érdekében szükséges további korlátok, kivételek elérése került kitűzésre, hanem bármilyen szerzői jogi védelem alatt álló műhöz való gyors és ingyenes hozzáférés,⁶⁴ beleértve az ezek széles körű felhasználására való lehetőséget is. A szerzői jog azonban nem egyfajta általános hozzáférésfogalommal dolgozik, hanem a hozzáférést meghatározott közérdekű célokhoz köti,⁶⁵ „felismerve az egyensúly fenntartásának szükségességét a szerzők jogai és a szélesebb közérdek, különösen az oktatás, kutatás és információhoz való hozzájutás érdekei között, ahogy ez a Berni Egyezményben is kifejezésre jut”,⁶⁶ illetve ehhez hasonlóan „az egyensúly fenntartásának szükségességét az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók jogai és a szélesebb közérdek, különösen az oktatás, kutatás és információhoz való hozzájutás között”.⁶⁷ A figyelembe vett társadalmi érdekek alapján belső korlátként számos, konkrétan meghatározott cél jelenik meg az Sztj.-ben, így

- a szellemi alkotótevékenység megkönnyítése;
- az iskolai oktatás és tudományos kutatás megkönnyítése;
- a magánfelhasználás segítése;
- az információs szabadság érvényre juttatása;
- a művek közönséghez jutásának megkönnyítése;

⁶⁰ Boytha György idézi George Hallert, aki az American Book Publishers’ Council 1966. évi ülésén a következőket mondta: „We are not interested in the book business. We are interested mainly in the information business. I predict that you people will be chiefly information’s publishers in the future.” BOYTHA György: A számítógépi programok alkotásához és felhasználásához fűződő érdekek jogi védelme. *Gazdaság és Jogtudomány*, MTA IX. Osztályának Közleményei, 1977/XI., 378.

⁶¹ A folyamatról részletesen I. MAJTÉNYI László: *Az információs szabadságok. Adatvédelem és a közérdekű adatok nyilvánossága*. Budapest, CompLex, 2006. 193–194.

⁶² Az iparjogvédelem területén is egyre több elemzés lát napvilágot az információ *hatékonyabb* hasznosíthatóságára vonatkozóan. L. Nefissa CHAKROUN: *Patents for development. Improved patent information disclosure and access for incremental innovation*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar, 2016.

⁶³ Sztj., 36–37. §.

⁶⁴ BODÓ Balázs – GYENGE Anikó: *A könyvtári kölcsönzések után fizetendő jogdíj közgazdasági szempontú elemzése*. 2006., <http://goo.gl/NKmd8Z>.

⁶⁵ A Bizottság által 2009-ben megfogalmazott ilyen célok: könyvtárak és archiválás, árva művek, oktatás és kutatás, fogyatékos személyek érdekei, UCC. Ezekben belül is hangsúlyozott a hozzáférés célja, pl. „In making works available for distance learning or home-use, publishers and licensing agencies stress the importance of ensuring that access is *limited to the purposes* for which the material is intended (non-commercial and educational purposes).” (kiemelés tőlem, P.A.) A Bizottság közleménye: *Szerzői jog a tudás alapú gazdaságban*. Brüsszel, 2009.10.19. COM (2009) 532. 8.

⁶⁶ A Szellemi Tulajdon Világszervezetének 1996. december 20-án Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződése (WCT) Preambuluma.

⁶⁷ Az Előadásokról és Hangfelvételekről szóló Szerződése, Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény (WPPT) Preambuluma.

- a kulturális ipar könnyebb működéséhez fűződő érdekek;
- a műszaki szükségességekkel, főleg a digitális technikával összefüggő okok;
- az igazságszolgáltatáshoz és a közbiztonsághoz fűződő érdekek;
- a társadalmi esélyegyenlőséghez fűződő érdekek.⁶⁸

A szerzői jog feladata, hogy az ezen célok megvalósítása előtt álló – értelemszerűen szerzői jogi – akadályokat lebontsa, és az e célok megvalósítását segítő hozzáférést minél gördülékenyebb és akadálytalanabbá tegye. A hozzáférés más – a szerzői jog külső korlátjának minősülő – jog érvényesülése érdekében is előtérbe kerülhet, azonban ilyenkor gondos mérlegelés és összemérés alapján indokolható a szerzői jog korlátozása. A „hozzáférés” általánosító értelemben vett (populista, ám rendkívüli módon csúsztató)⁶⁹ használatától már csak egy lépés a szerzői jogot a cenzúra eszközének kikiáltani, a szükségesség–arányosság teszt teljes figyelmen kívül hagyása mellett kizárólag az érem egyik oldalára tekintve.⁷⁰ Holott a kontinentálisnál jóval rugalmasabbnak tartott angolszász *fair use* teszt kapcsán – az Egyesült Államok egyik elnökének életrajzához való hozzáférés körüli jogvita eldöntése folyamán – is arra figyelmeztet a bíróság, hogy

„miközben igyekszünk a híreket terjeszteni, ne feledjük, hogy az Alapítók a szerzői jogot magát is a kifejezés szabadsága motorjának szánták. [...] Az információ szabad áramlásához fűződő közérdeket a jog azzal védi, hogy elutasítja a tények szerzői jogi védelmét. A *fair use* doktrína nem ipari méretű lopások igazolására létezik, hanem arra jogosítja fel a bíróságot, hogy figyelmen kívül hagyja a szerzői jogi védelmet arra az esetre, ha azt látja, hogy az adott mű feltehetőleg közérdeklődésre számot tartó elemeket tartalmaz.”⁷¹

A külső korlátok – így a véleménynyilvánítás szabadsága – ‘erejét’ tehát nem lehet egy általános válasszal meghatározni, az összemérés csakis esetről esetre történhet (és történik is)⁷² meg.

⁶⁸ GYERTYÁNFY i. m. (25. lj.) 243.

⁶⁹ Mint ahogyan az „internethez való hozzáférés joga” sem mindenképp felett álló emberi jog. A francia alkotmánybíróság 2009/580 DC sz. 2009. június 10-i döntése óta emberi jogként emlegetett internethez való hozzáférés kapcsán a legújabb fejleményt l. az ENSZ 2016 júniusi határozatában: The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, A/HRC/32/L.20, 27 June 2016. Hogy valóban önmagában vett emberi jogról vagy inkább számos emberi jog érvényesülését elősegítő fontos alapkövetelményről van-e szó, megoszlanak a vélemények. Az mindenesetre vitathatatlan, hogy a „nagysebesség és szupergyors” internetelés mindenki számára történő biztosítása alapvető célkitűzés: A Bizottság közleménye (2010. május 19.) az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Az európai digitális menetrend, COM (2010) 245 végleges.

⁷⁰ Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés, l. még különösen: 2/1990. (II. 18.) AB határozat „Az AB által kimunkált szükségesség–arányosság teszt lényege alkotmányi szinten került rögzítésre az alapjogvédelmi klauzula keretei között.” SCHANDA Balázs – TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 26.

⁷¹ *Harper & Row Publishers, Inc. v. Nation Enterprises*, 471 US 539 (1985); l. még pl. *Eldred v. Ashcroft*, 537 US 186 (2003).

⁷² Erre az Emberi Jogok Európai Bírósága újra és újra fel is hívja a figyelmet, pl. *Fredrik Neij and Peter Sunde Kolmisoppi v. Sweden*, no. 40397/12, 2013. február 19-i ítélet.

Ezek során arra is ügyelni kell, hogy míg a hozzáférés kapcsán egyre inkább kikristályosodó alapelv, hogy az embereket ugyanazok a jogok kell hogy megillessék az online térben, amelyek az offline térben is járnak számukra,⁷³ ezen elv szerzői jogra történő alkalmazása már kevésbé mondható gördülékenynek.

Hogy szükséges-e a hozzáférés meghatározott céljainak bővítése, a korlátok és kivételek rugalmasabbá tétele, és ha igen, milyen módon és mértékben, a szerzői jogról folyó viták egyik legégetőbb kérdése. Az eltérő megközelítésből fakadó különbségek ékes példája a felhasználók által generált tartalmak (*user generated content*, UGC vagy újabban a *user uploaded content*, UUC) szerzői joghoz való viszonyának eltérő megítélése. Míg egyes vélemények szerint a „másolás kontextusában zajló innováció”⁷⁴ korában a szerzői jog aránytalan akadály, addig mások – abból kiindulva, hogy a szerzői jog a szellemi alkotótevékenység megkönnyítése, de „nem a más alkotók terhére való teljes szabadsága” pártján áll – legfeljebb kisebb kiigazításokat tartanak szükségesnek.⁷⁵

A szerzői jog kiemelt szerepe tehát a hozzáférés biztosítása, azonban ezt nem a szerzők védelmének parttalan csökkentésével kívánja elérni.⁷⁶ A hozzáférés akadályainak lebontása során a kizárólagos engedélyezési jog további korlátozását is célhoz kötötten képzeli el, azaz „a szerzői jogi piacot és értékláncot minden szereplő számára hatékonyra kívánja tenni, és biztosítani szeretné, hogy a kreatív szellemi munka profitábilissá váljon”.⁷⁷ A meghatározott célok köre, illetve e célok (pl. magánhasználat) pontos határai is formálódnak az egyensúly beállítása során, és a végfelhasználók minél egyszerűbb jogszerű hozzáféréseinek biztosításával együtt előtérbe kerül a szerzői jogi védelem költségviselésének kérdése is. S bár a ‘ki fizet a végén’ kérdésre is egyre differenciáltabb választ lehet adni, általános törekvés a végfelhasználók költségeinek csökkentése. Ennek során azonban különös körülményekre van szükség, ugyanis a végfelhasználókért folytatott ‘szabadságharc’ zászlaja alá egyéb érdekeltek is felsorakoznak. Ahogyan eddig láttuk, „az üzleti szellem mindig utat talált magának, hogy kielégítse a közönség érdeklődését”⁷⁸ – a szerzői jog ennek jelenlegi folyamatában nem a hozzáférés és a szerzői jog költséghatékonyabbá tétele ellen kíván fellépni, hanem az alkotók háttérbe szorítása ellen. Gyertyánfy Péter egyenesen úgy vélekedik, hogy:

„A zene összegyűjtését, rögzítését, másoknak való továbbítását egyre inkább a magánszemélyek folytatják, de az ő anyagi felelőssé tételük a szerzői jog belső korlátai (szabad felhasználások) és a jogrendszer külső korlátai (például adatvédelmi, fogyasztóvédelmi szabályai) miatt szinte lehetetlen.

⁷³ L. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, A/HRC/32/L.20, 27 June 2016, de már két korábbi ENSZ-határozat is deklarálta ezt az elvet: A/HRC/res/26/13, June 2014. és A/HRC/res/20/8, June 2012.

⁷⁴ BODÓ i. m. (3. lj.) 297.

⁷⁵ GYERTYÁNFY i. m. (25. lj.) 243.

⁷⁶ Amely törekvés a Reda-jelentésben kifejezetten még nem jelent meg, az egységes digitális piac elérése érdekében folytatott legfrissebb törekvések során azonban már megfogalmazódott.

⁷⁷ GRAD-GYENGE Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2015. 109.

⁷⁸ SASHEGYI Oszkár: *Német felvilágosodás és magyar cenzúra: 1800–1830*. Budapest, Minerva, 1938. 58.

Az internetes »szabadságharcosok« érvelése gyakran antiglobalista, de a következmények a lemezkiadó nagyvállalatok mellett és helyett a szerzőket és előadóművészeket terhelik, és csak a készülékgyártó-, szolgáltatóiparnak kedveznek.⁷⁹

A szerzői jog feladata, hogy megtalálja azokat a megoldásokat, amelyek a (célhoz kötött) hozzáférés biztosítása mellett kezelni tudják azt a helyzetet is, hogy ugyan jóval több felhasználó vesz részt a kulturális szektor értékláncában, a hozzáférés finanszírozásában messze nem azonos súllyal vesznek részt, ráadásul a művek árazása is jóval bonyolultabb lett.

Összefoglalva, a művekben foglalt gondolatokhoz való hozzáférés kiemelt feladatának ellátása során egyre inkább előtérbe kerül az azonnali és ingyenes műélvezet igénye, ezzel együtt az engedély nélküli jogszerű felhasználás egyre szélesebb lehetősége, és az ehhez szükséges hatékony módszerek kidolgozása.⁸⁰ A műben foglalt gondolathoz való hozzáférés egyre kevésbé különíthető el a mű engedély és díjfizetés nélküli élvezetéhez és széles körű felhasználhatóságához való igénytől. A szerzői jogi reformoktól sok várható el e feladat teljesítése kapcsán, azonban azt is látnunk kell, hogy „a szerzővel ütköző emberi jogok érvényesítése nem kizárólag a szerzői jog feladata, ennek nem feltétlenül a szerző jogainak korlátozásával kell megvalósulnia, hanem ezen kívül számos, a szerzői jog képességein jóval túlmutató szempont által determinált jogalkotói feladat, amiben a szerzői jog és a korlátozási rendszer csak igen csekély szerepet játszhatnak.”⁸¹

3.2.2. A hozzáférhetővé tétel jelentősége

Az első szerzői jogi szabályokban a közönség csupán áttételesen jelent meg, mint ahogyan később is ez a tendencia volt megfigyelhető: a műélvező közönség hozzáférését a művek és más teljesítmények felhasználók által hozzáférhetővé tételének szabályozásán keresztül igyekezett elérni. „A technikai eszközök, a lencsék, a televízió, a telefon vagy a könyv, mindaz, ami lehetővé teszi, hogy az emberi szó győzedelmeskedjék tér és idő felett, csupa anyagi meghosszabbítása érzékeinknek”⁸² – a digitális kor információs és kommunikációs technológiái pedig már önmagukban is fokozzák a hozzáférés hatékonyságát.⁸³ „A digitális technológiákat használva egyre többen tudnak tartalmat közzétenni és világszerte terjeszteni, és viszont, egyre többen egyre

⁷⁹ GYERTYÁNFY Péter: Tévúton az európai zenei közös jogkezelés. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2009/6.

⁸⁰ A közös jogkezelés az egyszerű hozzáférést a zeneművek esetében már biztosítja, és azok ingyenes felhasználására is biztosít az Szjt. lehetőséget *meghatározott körben* (Szjt., 38. §).

⁸¹ GYENGE i. m. (52. l.) 202.

⁸² Edward T. HALL: *The silent language*. New York, Doubleday, 1959. 79.

⁸³ A vakok, látássérültek és nyomtatott szöveget használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről szóló marraakesh-i egyezmény (6) preambulumbekzdése „az új információs és kommunikációs technológiáknak a látássérültek vagy nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek életére gyakorolt kedvező hatását” maga is kiemeli, utalva arra, hogy ezt a pozitív hatást a nemzetközi szintű megerősített jogi keret tovább fokozhatja.

több és több embertől képesek digitális tartalmakhoz hozzáférni.”⁸⁴ Ennek megfelelően mára a hozzáférés számos esetben közvetítők nélkül is megtörténhet, és „a tartalom dematerializálódásával együtt a tartalmat szabályozó rendszerrel szembeni ellenállás”⁸⁵ is felerősödött. Holott látnunk kell, hogy miközben maguk a végfelhasználók is nagy arányban működnek közre a tartalmak hozzáférhetővé tételében, a közvetítők szerepe ebben ma is óriási gazdasági és kulturális értelemben egyaránt.

A tudomány, az irodalom és a művészet nagy hányada digitális formában áramlik, azonban nem kizárólagosan: az analóg és digitális világ párhuzamosan, erős kölcsönhatásban létezik, és a digitálás útján hozzáférhetővé tételben is nagy szerepük van a közvetítőknek. A digitális információ „súrlódásmentes áramlási képessége”⁸⁶ nem jelent egyúttal tényleges hozzáférést⁸⁷ – és ebben a folyamatban a szerzői jog nemhogy akadály, de épp a hozzáférhetővé tételt előmozdító eszköz kell legyen. „Európa kulturális anyagait a szerzői és a szomszédos jogok teljes mértékű tiszteletben tartásával kell digitalizálni, hozzáférhetővé tenni és megőrizni.”⁸⁸ A digitalizálás, archiválás, a fogyatékos személyek hozzáférést segítő intézkedések a szerzői jogi szabályozás számára is adnak feladatot. A hozzáférhetővé tétel jelentősége a hozzáférés második és harmadik jelentéstartalma kapcsán is növekszik, azaz a szerzői jog nem képezheti a kreatív alkotófolyamatokba való bekapcsolódás korlátját sem. Az egységes digitális piac felé vezető úton pedig elsőszámú célkitűzéssé vált, hogy a hozzáférés bármelyik tagállamból megtörténhessen, a szolgáltatásnyújtás és a szolgáltatás igénybevételének szabadságát egyszerre biztosítva.⁸⁹

A hozzáférhetővé tétel gördülékenyebb megvalósítását segítő eszközök tehát magát a hozzáférést tudják egyszerűsíteni (pl. az intézményeknek biztosított szabad felhasználási lehetőségek, amelyek a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhetővé tételt teszik lehetővé oly módon, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg; illetve a di-

⁸⁴ Jack M. BALKIN: Digital speech and democratic culture: A theory of freedom of expression for the information society. 79(1) *New York University Law Review* 9 (2004).

⁸⁵ BODÓ i. m. (42. lj.).

⁸⁶ MOGLEN i. m. (54. lj.).

⁸⁷ A korábban már említett médiajogi párhuzam kapcsán I. még: „A konstitutív igazolás értelmében valóban javulás történt, hiszen bárki kifejezheti és közzéteheti saját gondolatait. Alkotásait megjelentetheti, legyen az kép, zene, vagy szöveg. A demokratikus igazolás értelmében azonban bonyolultabb a helyzet: a lehetőségek itt is nagymértékben megnövekedtek, de kérdés, hogy sikerül-e ezeket megfelelően kihasználni. Az internet lehetőséget ad arra, hogy folyamatos közéleti beszélgetés folyjon közügyekről, politikáról. Vajon valóban párbeszéd folyik a felek között, vagy monológok sora? Tengernyi tematikus fórumon folyik a vélemények megvitatása, de vajon megtörténik-e az álláspontok ütköztetése, vagy csak az azonos véleményen lévőek beszélgetnek egymás között?” BAYER Judit: *A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében*. Doktori értekezés, Budapest, ELTE, 2004.

⁸⁸ A Bizottság Ajánlása (2006. augusztus 24.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (2006/585/EK).

⁸⁹ „This proposal aims to remove barriers to cross-border portability so that the needs of users can be met more effectively as well as promoting innovation for the benefit of consumers, service providers and right holders. The proposal introduces a common approach in the Union while maintaining a high level of protection for right holders. In doing so, it contributes to the functioning of the internal market as an area without internal borders, where the freedom to provide and to receive services shall be ensured.” European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on ensuring the cross-border portability of online content services in the internal market. Brussels, 9. 12. 2015 COM (2015) 627 final 2015/0284 (COD).

gitalizálás, valamint a hozzáférhetővé tétel, indexelés, katalogizálás, megőrzés vagy helyreállítás céljából való többszörözés),⁹⁰ azonban ahogyan a hozzáférés, a hozzáférhetővé tétel sem cél nélkül jelenik meg a szabályozásban.⁹¹ A hozzáférhetővé tételt viszont nemcsak a különböző korlátok és kivételek megfogalmazása, hanem bizonyos magatartásoknak a kizárólagos engedélyezési jog körén kívülre sorolása is nagyban elősegíti. Ez a tendencia figyelhető meg a linkelés kapcsán: a tartalomra vezető link 'gyakorlati' értelemben előfeltétele lehet a hozzáférésnek, azonban az egyre intenzívebben formálódó joggyakorlat alapján bizonyos esetekben a linkelés gyakorlatilag kikerül a felhasználásnak minősülő cselekmények köréből.⁹²

A szerzői jognak a hozzáférhetővé tételt aktív módon elősegítő rendelkezései mellett a passzív oldal is jelentős, amely leginkább a netsemlegesség elve kapcsán jelenik meg.⁹³ Az, hogy a hozzáférhetővé tételt segítő számos eszköz mellett a hozzáférhetővé tétel alapvetően a jogosult engedélyezési jogának körébe tartozó felhasználások útján történik,⁹⁴ nem jelenti azt, hogy a művek és teljesítmények 'társadalmasításához' szükséges költségekhez nem viszonyulhatunk 'energiatakarékosabban', hiszen ennek technológiai lehetőségei sok esetben adottak.⁹⁵

„A szerzői jog valódi célja nem a mű felhasználásának megakadályozása, hanem a szerző érdekének védelme a mű jogszerű hasznosítása során.”⁹⁶ Ez ma már igen aktív feladatot takar, a kulturális áramlás egyenletes biztosításának középpontba kerülésével.⁹⁷ (Itt jegyezzük meg, hogy már a terjesztés fogalma is igazodik a digitális közeghez, hiszen egyre inkább tágran vett értelmében kerül használatra a szerzői jogról szóló dokumentumokban: a művek és teljesítmények közönséghez való eljuttatásának online módjait is magában foglaló általános fogalomként, azaz nem az anyagi formában történő felhasználás, hanem a hozzáférhetővé tétel értelmében.⁹⁸

⁹⁰ Sztj., 35. § (4) bekezdés, 38. § (5) bekezdés.

⁹¹ Önmagában az, hogy egy felhasználás a mű 'hozzáférhetővé tételét' támogatja, nem oltja ki a jogosultnak fenntartott kizárólagos jogot. Vö. a fájlcserélés vagy az IPTV kapcsán: SZJSZT 07/08/1. – Szerzői művek online fájlcserélő rendszerek segítségével megvalósuló felhasználása; SZJSZT 31/07/1. – IPTV szolgáltatás szerzői jogi megítélése.

⁹² L. a joggyakorlat formálódását az „új nyilvánosság” elvéről és annak hatásáról: C-466/12 sz. *Nils Svensson és társai kontra Retriever Sverige AB* ügy; C-348/13. sz. *BestWater International GmbH kontra Michael Mebes és társai* ügy; C-279/13. sz. *C More Entertainment AB kontra Linus Sandberg* ügy alapjául szolgáló svéd ítéletet, amely szerint a jogellenesen feltöltött tartalomra való linkelés nyilvánosságához közvetítésnek minősül; valamint a *GS Media* ügyet, ahol ez EUB tovább árnyalta véleményét a hasznoszerzési céltól és a linket elhelyező személy tudattartamától is függővé téve a megítélést. C160/15. sz. *GS Media BV kontra Sanoma Media Netherlands BV és társai* ügyben 2016. szeptember 8. napján hozott ítélet. Vö. TóTH Andrea: A linkelés jelene és jövője az Egyesült Államok és az Európai Unió joggyakorlata alapján. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/1.

⁹³ L. a 70/10. Scarlet-Sabam és a C-360/10. sz. *Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) kontra Netlog NV* ügyeket.

⁹⁴ FALUDI Gábor – GRAD-GYENGE Anikó: A nyilvánosságához közvetítési (előadási) jog értelmezése az Európai Bíróság gyakorlatában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/1.

⁹⁵ Lawrence LESSIG: *Szabad kultúra. A kreativitás természete és jövője*. Budapest, Kiskapu, 2005.

⁹⁶ BOYTHA György: Protection of interests related to the creation and use of computer programs. *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1979/3–4.

⁹⁷ Vö. a Kreatív Európa Program (2014–2020) Média Alprogramjának hozzáférést segítő célkitűzéseivel.

⁹⁸ L. pl. a Bizottság közleményét az online terjesztés jelentőségéről, az internet mint terjesztési csatorna kulcsfontosságú voltáról. A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: *A korszerű, európaiabbi szerzői jogi keret felé*. Brüsszel, 2015.05.09. COM (2015) 626 final.

Az is beszédesebb, hogy míg a WCT és WPPT ugyan definiálta a lehívásra történő nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel fogalmát, az Egyesült Államok a terjesztés vagyoni jogának az internetre történő kiterjesztését javasolta.⁹⁹ Ezzel kapcsolatosan úgy tűnik, lassan megtörik a jég, hiszen már ismert olyan ügy, amelyben a bíróság elismerte a lehívásra hozzáférhetővé tétel jogát az amerikai szövetségi szerzői jogi törvény keretei között.)¹⁰⁰ Az mindenesetre világosan látható, hogy a jelen írás mottójában is szereplő célkitűzés csak akkor valósulhat meg, ha a hozzáférés – és az azt elősegítő hozzáférhetővé tétel – minél egyszerűbbé válik.

4. Rendhagyó hatástanulmány

Elméleti és stratégiai szinten jó ideje napirenden van, hogy a szerzői jog ‘fogyasztói korszakát’ jellemző társadalmi, szociológiai, gazdasági változások pontosan milyen igazodást igényelnek a szerzői jogtól. Részben szükségszerű, hogy a gyorsan képződő új élethelyzetekre lépéshátrányban reagál a jog, azonban az *ex lex* helyzetek elszaporodása és a *status quo* huzamosabb idejű megbillenése mindenképpen intő jelként értelmezendő. Rendhagyó hatástanulmányként az alábbiakban néhány, témánk szempontjából különösen releváns gyakorlati kérdés kapcsán vizsgáljuk meg azok szerzői jogi szabályozásra és jogalkalmazásra gyakorolt hatását.

A modern szerzői jog kiindulópontja, hogy mind az alkotás, mind a felhasználás feltételeinek a biztosítása és ösztönzése dinamikus egyensúlyt igényel, azaz a védelem felhasználáscentrikus kell legyen. Ennek egyik előtérbe kerülő vetülete a felhasználás engedélyezése egyszerűsítésének a kérdése. A jelenlegi engedélyezési rendszer költséges és nem felhasználóbarát rendszerét egyes – főként közgazdasági és szociológiai megközelítésű – elképzelések az internet-előfizetésbe épített egyfajta átalánydíjjal (*blanket license*) váltánák ki.¹⁰¹ Más vélekedések szerint viszont a leginkább egyszerűnek tűnő megoldások nem mindig hatékonyak, így az internet-előfizetési díjba foglalt vagy adatforgalom alapú jogdíjfizetés ugyan leegyszerűsítene a kérdést, de egyúttal kontraproduktív módon hatna a versenyre, a kereslet és kínálat alakulására, nem beszélve a járulékos hatásokról, hiszen közvetlenül is alkalmas lehet a szerzői jogosultak, a felhasználók és a közreműködő szolgáltatók alapjogainak a megsértésére.¹⁰²

Az viszont világosan látható, hogy az engedélyezés gyakorlásának formája több területen a díjigények irányába mozdítja el a jogfejlődést: számos esetben sem az egyedi, sem a közös jogkezelés útján történő engedélyezés nem kivitelezhető a gyakorlatban: a szabad felhasználás speciális formái körének szélesedésével a kötelező közös jogkezelés útján érvényesíthető díjigény egyre inkább elveszti kivételes jellegét (bár hozzáteszük, a nemzetközi és uniós jog rögzíti a díjigényre szorítás lehetőségeit). A közvetett törvényi engedélyek esetében a differenciálási pontot nem a műfajok, műtípusok jelentik, sőt, még csak nem is önmagában a felhasználás módja, hanem

⁹⁹ Az Egyesült Államok ezzel kapcsolatos ellentmondásos joggyakorlatáról l. részletesen MEZEI Péter: A linkelés szerzői jogi vonatkozásai – négy szögletes dugó a hatszögletű lyukba? *Infokommunikáció és Jog*, 2015/61.

¹⁰⁰ *Spanski Enters. v. Telewizja Polska S.A.*, Civ. Action No. 12-cv-957 (TSC), 2016 US Dist. LEXIS 166506 (D.D.C. Dec. 2, 2016).

¹⁰¹ L. pl. az Institute for Information Law, University of Amsterdam kutatói által vizsgált módszerek között: Symposium on Alternative Compensation Systems for Digital Copyright Summary Report, <https://goo.gl/ZkzBP>.

¹⁰² MEZEI Péter: Internetadó és szerzői jog, *Jog, állam, politika*, 2015/3.

– a tömeges felhasználásra való igény mellett – a felhasználás célja, különösen a hozzáférés tág értelmének, így a kreatív felhasználás érdekében történő hozzáférés biztosítása (pl. adatbányászat, UGC).

Az átlátható felosztás kidolgozása azonban egyáltalán nem ígérkezik problémamentesnek¹⁰³ (különösen, ha megnézzük a magáncélú többszörözésre tekintettel fizetett díjak újabb és újabb beszedési és felosztási vitáit).¹⁰⁴ Nemcsak a kilépést engedő kötelező jogkezelés, hanem a különféle kompenzációs rendszerek problematikus pontjának is ezt tartják, bár bevezetésének nehézségei és adminisztratív költségei ellenére előnyeit is hangsúlyozzák a szakirodalomban, különösen az egyszerűsítés és a technológiai háttérhez való alkalmazkodási képességük okán.¹⁰⁵ „A kompenzációs megoldások közös jellemzője, hogy gyakorlatilag az intézményes bevezetéstől eltekintve, egy idő után levethetnék magukról a jogi szabályozás kényszerzubbonyát, és a finanszírozás után többé-kevésbé automatizálva működnének.”¹⁰⁶

Az egyedi engedélyezés eseteiben is igény a jogdíjhoz való hozzájutás egyszerű módjának kidolgozása és a fizető személyének differenciált meghatározása. Ahány terület, annyiféle egyszerű megoldás körvonalazódik,¹⁰⁷ műfajhoz, felhasználási módhoz, a jogosult akaratához, a felhasználás hatásához, és nem utolsósorban a fizetőképes kereslethez igazodva (ami nemcsak személyenként, de műtípusonként változik). Lévéen hogy a műélvezet kapcsán is áttevődik a hangsúly a fizikai hordozókról az internetes felhasználásokra, az engedélyezés és jogdíjbeszedés is egyre inkább ezen a platformon keresztül történik, számos jó kezdeményezés mellett, az egyszerűsítésre törekedve.¹⁰⁸

„Idővel megvalósulhat a tényleges felhasználói láncolat fogyasztókat közvetlenül kiszolgáló végpontján történő egységes műfaj független repertoárjogosítás és jogdíjbeszedés, amint arra az angol jogalkotók »*copyright hub*« néven tesznek is kísérletet. Ez a rendszer megfelelő díjtarifák bevezetése mellett ellensúlyozhatja a jelenleg a szerzőknek, előadóknak is jelentős károkat okozó illegális másolatkészítéseket is.”¹⁰⁹

¹⁰³ A közös jogkezelés keretében befolyt jogdíjak kulturális célra történő felhasználhatóságáról l. a 3299/2014. (XI. 21.) AB határozatot.

¹⁰⁴ Amelyeket az EUB a Padawan-ügytől egészen a C110/15. sz. Microsoft Mobile Sales International Oy, korábban Nokia Italia SpA és társai kontra Ministero per i beni e le attività culturali (MiBAC) és társai ügyben hozott ítéletéig döntések sorában igyekszik megválaszolni. L. MEZEI Péter – HAJDÚ Dóra: Az ACI Adam BV és társai kontra Stichting de Thuiskopie és társa ügy. Az Európai Unió Bíróságának döntése a jogellenes forrásból történő másolatkészítés után fizetendő jogdíjak egyes kérdéseiről. *Európai Jog*, 2014/5., 33–47.

¹⁰⁵ Sőt, Faludi Gábor álláspontjára utalva egy megfelelő algoritmus segítségével egyszerűen és pontosan megoldható lenne a felosztás.

¹⁰⁶ KÖHIDI Ákos: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában. A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogszétségek felelősségtani vonatkozásai*. PhD-értekezés, Győr, SZE ÁJK, 2012. 193–194.

¹⁰⁷ Stan J. LIEBOWITZ – Richard WATT: How to best ensure remuneration for creators in the market for music? Copyright and its alternatives. 20(4) *Journal of Economics Surveys* (2006).

¹⁰⁸ Understanding the intricacies of rights is key to DIY artist success. *Music and Copyright Newsletter* 2014/514.

¹⁰⁹ GYERTYÁNFY i. m. (25. lj.) 404. A copyright hubról l. <http://www.copyrighthub.co.uk/>: „The Copyright Hub is making licensing simpler. Our website can help if you want to get permission to use somebody else’s work, or want to know about how copyright relates to your own work. We are also building technology to help copyright work the way the internet works, making the process of getting and giving permission quicker and easier for everyone.”

A gyakorlatban tehát egyre jobban érezhető az a „tendencia, amely a felhasználást (vagyoni jellegű hasznosítást) ellenőrző szerzői jogból hozzáférést korlátozó, tehát az információs jogot valóban közvetlenül érintő jogot formál”.¹¹⁰ Az, hogy a szerzői jog ‘fogyasztói korszakában’ a hozzáférés megváltozott jelentéstartalma a szerzőket megillető – dologi jogias formába öntött, ám személyiségi jellegű tartalommal bíró¹¹¹ – jogot is eltűzött korlátként határozza meg, mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogokra hatással van. A szabályozás oldalán azonban az elmozdulás lassú, de határozott irányú.

Jól példázza ezt az *out-of-commerce* művek helyzetének szabályozási ‘kálváriája’, amely ugyan az uniós szerzői jogi reform keretében napirenden van,¹¹² az EUB viszont addig is igen óvatos a kérdés kapcsán. Miközben elismeri, hogy a kereskedelmi forgalomban nem kapható könyvekhez fűződő digitális felhasználási jogok kereskedelmi célból történő gyakorlása közös jogkezelő szervezetre bízásával a francia jogalkotó „olyan célt szeretne megvalósítani, mint a nem elérhető könyvek digitális felhasználása, a fogyasztók és a társadalom egészének kulturális érdekeire tekintettel”, leszögezi, hogy „e cél, illetve ezen érdek megvalósítása nem igazolhatja az uniós jogalkotó által az ezen irányelv által a szerzők részére biztosított védelemtől való nem kívánatos eltérés bevezetését.”¹¹³ Azzal lehet vitatkozni, hogy valóban nem kívánatos eltérés bevezetését jelenti-e a francia jogalkotó által kidolgozott engedélyezési mechanizmus,¹¹⁴ de nagyobb kérdés, hogy a készülő uniós szerzői jogi jogforrásokra mennyire lesz hatással ez a fokozott óvatosság.

Ezzel szemben az már világosan látszik az uniós reform során is, hogy a gyakorlati igények, lehetőségek hatással lesznek a szerzői jogi korlátok és kivételek körére, ám egyrészt a hozzáférés szélesebb körű lehetővé tétele továbbra is célhoz kötötten jelenik meg, így a kutatás (szöveg- és adatabányászat), az oktatás (a digitális tartalom határokön átívelő hozzáférhetővé tétele), a kulturális örökség megőrzésének és a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek megőrzésének céljai mentén. Másrészt a jogalkotó a háromlépcsős teszt vonalán haladva továbbra is különleges esetekre tartogatja a szabad felhasználás lehetőségét. A teszt alapján például a felhasználók által előállított/feltöltött tartalmak (UGC/UUC) vagy akár az *out-of-commerce* művek kapcsán jelenleg nem látja megvalósíthatónak (és szükségesnek) a szabad felhasználás lehetőségét.

A tartalomáramlás akadálytalanságának biztosítása, a tartalmak és szolgáltatások határon átívelő hordozhatóságának és hozzáférhetőségének megvalósítása a szerzői jogra egyébként jellemző területiség elvének megtartása mellett formálódik. A hordozhatóság kapcsán a jogal-

¹¹⁰ FALUDI Gábor: Szerzői jog, iparvédelem és a Ptk. koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2.

¹¹¹ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 28.

¹¹² L. az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról. Brüsszel, 2016. 09. 14. COM (2016) 593 (Irányelv-tervezet), 7. cikk.

¹¹³ C-301/15. sz. *Marc Soulier és Sara Doke kontra Ministre de la Culture et de la Communication és Premier ministre* ügyben 2016. november 16-án hozott ítélet, 45. pont.

¹¹⁴ Vö. HAJDÚ Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2016. 176.

kotó viszonylag gyorsan reagál az igényekre,¹¹⁵ de a határon átnyúló hozzáférés számos akadályá még fennáll. Egyes területeken ezek lebontása is nagyobb ütemben zajlik. Így az uniós jogalkotó célja a műsorsugárzást kiegészítő online szolgáltatások határokon átívelő nyújtását ösztönözni, valamint a más tagállamokból származó televízió- és rádióműsorok zárt hálózaton keresztül történő digitális továbbközvetítését elősegíteni. Rendeletjavaslatában a szerzői jogi engedélyeztetésből adódó nehézségekkel foglalkozik, megteremtve azokat a feltételeket,

„amelyek a műsorszolgáltatók és a továbbközvetítési szolgáltatók számára lehetővé teszik, hogy a televízió- és rádióműsorokhoz EU-szerte szélesebb körű hozzáférést kínáljanak. Következésképpen ez a javaslat elő fogja mozdítani a fogyasztók több, más tagállamból származó televízió- és rádióműsorhoz való hozzáférését, mind a műsorszolgáltató szervezetek kiegészítő online szolgáltatásait, mind a továbbközvetítési szolgáltatásokat illetően.”¹¹⁶

A hozzáférés, a tartalomáramlás minél gördülékenyebb megvalósítása érdekében tett lépések során a jogalkotó és a jogalkalmazó hangsúlyozza, hogy – bár az intézkedések nagy része korlátozásként vagy kivételként fogható fel a szerzői jog vonatkozásában, ennek ellenére, helyesebben ezzel együtt – a jogosultak részére fenn kívánja tartani a magas szintű védelmet. Ez viszaköszön abban a rendelkezésben, mely szerint kizárólag a jogszerűen megszerzett tartalom hordozhatóságára vonatkozik a javaslat,¹¹⁷ de a már említett *Soulier–Doke*-ügyben is ez a kiindulópont határozta meg a döntést.¹¹⁸ Az uniós szerzői jogi reform részét képező jogforrások mellett a jogellenes tartalmakhoz hozzáférést engedő szolgáltatók magatartásával és felelősségével¹¹⁹ vagy a jogellenes módon elérhető tartalomra mutató linkek megítélésével kapcsolatos ügyekben is világosan kirajzolódik,¹²⁰ hogy a tartalomáramlás akadálytalan biztosítása és a hozzáférés lehetővé tétele a szerzői jog ‘fogyasztói korszakában’ kiemelt, ám nem mindenek felett álló cél.

¹¹⁵ Például az alábbi jogforrásokkal: az Európai Bizottság Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az online tartalomszolgáltatások határokon átnyúló hordozhatóságának a belső piacon történő biztosításáról. Brüsszel, 2015. 12. 9. COM (2015) 627 final; Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a területi alapú tartalomkorlátozás, illetve a vevő állampolgársága, a belső piacon belüli lakóhelye vagy székhelye alapján történő egyéb indokolatlan megkülönböztetés elleni fellépéstről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról, 2016/0152 (COD).

¹¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról. Brüsszel, 2016. 09. 14. COM (2016) 594 (Rendelet-tervezet), Indokolás 1. pont.

¹¹⁷ Az Európai Bizottság Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az online tartalomszolgáltatások határokon átnyúló hordozhatóságának a belső piacon történő biztosításáról. Brüsszel, 2015. 12. 09. COM (2015) 627 final, (20) preambulumbekzdés, 2. cikk e) pont.

¹¹⁸ C-301/15. sz. (113. lj.) 30. pont.

¹¹⁹ C-527/15. sz. *Stichting Brein kontra a Filmspeler nevében eljáró Jack Frederik Wullems* ügyben 2016. december 8-án ismertetett főtanácsnoki indítvány, 4. pont.

¹²⁰ C160/15. sz. *GS Media BV kontra Sanoma Media Netherlands BV és társai* ügyben 2016. szeptember 8. napján hozott ítélet.

A legszerencésebbek azok a megoldások, amelyek egyszerre tudják biztosítani az akadálytalan hozzáférést és a szerzői jogok hatékony védelmét. A technológiai lehetőségek és az azok alapján formálódó társadalmi igények azonban a szerzői jogok magas szintű védelmének elvével nem mindig hozhatók teljes összhangba. Ez viszont azt jelenti, hogy a jogalkalmazóra és a jogalkotóra marad annak meghatározása, mely (tág értelemben vett) hozzáférést segítő intézkedések tekinthetők arányosnak a szerzői jogok hatékony védelmével. Ez pedig esetről esetre ítélhető meg, ahogyan arra az Infosoc irányelv 8. cikk (3) bekezdése alapján az ideiglenes intézkedés közvetítő szolgáltatókkal szembeni alkalmazása kapcsán Maciej Szpunar főtanácsnok is utal 2017. február 8-i véleményében: „Az ilyen intézkedés jogszerűségének értékelését véleményem szerint eseti alapon kell tehát elvégezni, egyrészt az intézkedés és az ebből következő, információhoz való hozzáféréstől való megfosztás, másrészt az említett weboldalon keresztül elkövetett szerzői jogi jogsértések jelentősége és súlyossága közötti arányosság elemzésével.”¹²¹

¹²¹ C-527/15. sz. *Stichting Brein kontra a Filmspeler nevében eljáró Jack Frederik Wullems* ügyben 2016. december 8-án ismertetett főtanácsnoki indítvány, 74. pont.